

TERMINOLOGICKÝ SLOVNÍK K PŘEDMĚTU HOSPODÁŘSKÉ DĚJINY (5HD200)

Slovník vznikl v rámci projektu IRS Inovace didaktických pomůcek k předmětu Hospodářské dějiny 5HD200 č.14/2015, jehož řešitelský tým tvořili členové Katedry hospodářských dějin NF VŠE v Praze.

Je třeba upozornit, že pojmy nejsou vysvětlené vyčerpávajícím způsobem. Jejich výběr a definice odpovídají obsahu a pojetí přednášek úvodního kurzu z hospodářských dějin 5HD200 Hospodářské dějiny. Terminologický slovník je určen především pro studijní a výukové účely výše uvedeného předmětu, nikoli jako univerzální výkladový slovník. Neprošel jazykovou ani redakční úpravou.

9. PŘEDNÁŠKA

Poválečná obnova Evropy, počátky mezinárodní a evropské integrace.

Vznik a fungování Brettonwoodského měnového systému. Formování východního bloku.

Atlantická charta

– deklarace zemí Spojených států amerických a Velké Británie z roku 1941. Tyto země se dohodly na společném postupu proti hitlerovskému Německu, budoucím neuznání válečných územních zisků, liberalizaci mezinárodního obchodu a podpoře svobodných voleb a demokratických režimů, hospodářské spolupráci.

Brettonwoodský měnový systém

– systém regulace měnové politiky prostřednictvím stanovení a udržování fixních směnných kurzů ustanovený v roce 144 v Bretton Woods ve Spojených státech amerických. Mezi základní podmínky fungování patřila měnová regulace k udržování určených fixních směnných kurzů, jedinou měnou navázanou na zlato (rezervní měnou) byl americký dolar, měny byly navázány na dolar a zprostředkovaně na zlato, směnitelnost amerického dolaru za zlato mezi centrálními bankami, náprava nerovnováh v platební bilanci. Pro jeho hladší fungování byl založen také Mezinárodní měnový fond a Mezinárodní banka pro obnovu a rozvoj. Systém fungoval dobře v 50. a 60. letech. Byl jedním z faktorů hospodářské prosperity západních demokratických zemí. Po zavření zlatého okna zanikl v roce 1973.

Evropské hospodářské společenství (EHS)

– mezinárodní organizace fungující mezi lety 1958 až 1993. Cílem byla podpora hospodářské integrace a vytvoření jednotného trhu mezi signatářskými státy Římských smluv. Od roku 1993 byla součástí Evropských společenství na základě Maastrichtské smlouvy. Po zániku Evropských společenství v roce 2009 je součástí Evropské unie.

Evropské sdružení volného obchodu (ESVO)

– mezinárodní organizace založená v roce 1960 jako protiváha k EHS . Mezi zakládající země patřila vedoucí Velká Británie, Švýcarsko a Norsko (stále ještě členové) a Dánsko, Portugalsko, Rakousko, Švédsko, později přistoupil Island, Finsko. Hlavním cílem byla podpora hospodářské spolupráce a prosperity mezi členy. Od 70. let se některé členské země staly součástí Evropského společenství. V roce 1992 ESVO vyjma Švýcarska podepsalo smlouvu Evropským společenstvím o vytvoření Evropského hospodářského prostoru.

Evropská společenství (ES)

– propojení Evropského hospodářského společenství, Evropského sdružení uhlí a oceli a Evropského společenství pro atomovou energii od roku 1965. Tvořila první pilíř Evropské unie. Zanikla v roce 2009 s právním nástupnictvím Evropské unie.

Evropské společenství pro atomovou energii (Euratom)

– mezinárodní organizace založená na základě Římských smluv v roce 1957. Mezi hlavní cíle patřilo posílení spolupráce v oblasti rozvoje atomové energie a atomového průmyslu, stejně jako zvyšování investic do tohoto odvětví, společný jaderný trh, spolupráce v jaderném výzkumu a vývoji, společné nakládání s jaderným odpadem atd. V roce 1967 došlo k sloučení jeho institucí do institucí Evropských společenství. V současnosti je integrováno v rámci Evropské unie.

Evropské společenství uhlí a oceli (Montánní unie, ESUO)

– mezinárodní organizace založená šesti zeměmi (země Beneluxu, Francie, západní Německo, Itálie) v roce 1952 na dobu 50 let. Vytvořila základ pro další evropskou integraci. Byl navržen ve snaze zabránit další válce mezi Německem a Francií a to tím, že se Německo bude obchodně, ekonomicky integrovat s Francií, resp. Evropou. Hlavním cílem bylo vytvoření společného trhu s uhlím a ocelí, surovinami klíčovými pro vedení války. Tento cíl byl naplněn. V roce 1969 se spojilo s institucemi Evropského hospodářského společenství. V roce 2002, kdy vypršelo 50 let jeho existence, byly jeho institucemi sloučeny s institucemi Evropského společenství.

Konference Spojenců na Jaltě

– setkání Spojenců (Spojených států amerických, Sovětského svazu a Velké Británie) v době druhé světové války v únoru 1945 v Jaltě na Krymu. Projednávala se otázka vztahu Spojenců k Německu a Francii či Polsku a vznik Organizace spojených národů. Mezi hlavní výsledky patřilo podepsání Deklarace o svobodné Evropě (na osvobozených územích měly proběhnout svobodné volby); dohodnutí existence Rady bezpečnosti OSN; rozhodnutí o demilitarizaci Německa a jeho rozdělení do čtyř zón, východní část Německa měla připadnout Polsku a Sovětskému svazu; shoda na placení reparací Německem a prozatímní celkovou částku; dohoda o vyhlášení války Japonsku Sovětským svazem a další.

Mezinárodní banka pro obnovu a rozvoj (International Bank for Reconstruction and Development)

– mezinárodní instituce založená v roce 1944 jako jedna z institucí Brettonwoodského měnového systému. Hlavním cílem byla pomoc při poválečné obnově evropských zemí. Později se zabývala hospodářskou a finanční pomocí rozvíjejícím se zemím při nastartování jejich hospodářského růstu. Společně s Mezinárodní asociací pro rozvoj tvoří Světovou banku.

Mezinárodní měnový fond (International Monetary Fund, IMF)

– mezinárodní organizace, která vznikla v roce 1944 jako jedna z institucí Brettonwoodského měnového systému. Mezi cíle patřilo realizovat a řídit systém fixních směnných kurzů, podporovat měnovou spolupráci, devizovou stabilitu, vytvářet multilaterální platební systémy, překonávat nerovnováhy členů v platební bilanci, napomáhat rozvoji mezinárodního obchodu. V současnosti se soustřeďuje na posilování měnové spolupráce, podporovat stabilitu měnových kurzů, a finančně pomáhat zemím s hospodářskými problémy. Československo bylo členem již do jeho založení, vyloučeno v roce 1953 za neohlášení měnové reformy, členství bylo obnoveno v roce 1990. Nyní má téměř 190 členů.

Organizace pro evropskou hospodářskou spolupráci (Organization for European Economic Cooperation, OEEC)

– organizace vzniklá v roce 1948 v rámci realizace Programu evropské obnovy. OEEC rozdělovala prostředky, materiál, pomoc z ERP, zaměřovala se rovněž na hospodářskou a měnovou spolupráci a liberalizaci zahraničního obchodu. Členy bylo 17 evropských zemí a tři německé okupační zóny splňující podmínky ERP. V roce 1961 vznikla z OEEC Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD), mezinárodní organizace sdružující ekonomicky nejvyspělejší, demokratické země světa.

Organizace spojených národů (United Nations, OSN)

– mezinárodní organizace vzniklá v roce 1945 v San Francisku. Nahradila Společnost národů fungující v meziválečném období. Cílem OSN je zachování mezinárodního míru a bezpečnosti, zajištění mezinárodní spolupráce. Každá členská země má své stálé zastoupení a jeden hlas na Valném shromáždění. Výkonným orgánem je Rada bezpečnosti OSN, její rezoluce jsou právně závazné. V době založení sdružovala 50 zemí, v současnosti má téměř 200 členů.

Pax Americana

– označení výsadní ekonomické, vojenské a politické pozice Spojených států amerických mezi zeměmi západního bloku, zároveň se jednalo o období relativního míru v Evropě ve druhé polovině 20. století. Silná pozice byla postupně oslabována průběhem vietnamské války, opuštěním Brettonwoodského měnového systému, evropskou integrací apod.

Program evropské obnovy (Marshallův plán, European Recovery Program, ERP)

– program hospodářské pomoci evropským zemím ze strany Spojených států amerických, trvající od dubna 1948 do prosince 1951. Vědomy si ekonomických problémů v Evropě a hrozby nástupu komunistických režimů, Spojené státy americké nabídly tento plán demokratickým zemím s tržními ekonomikami, které podají společnou žádost a budou ochotny poskytnout statistické údaje o svých ekonomikách. Tedy v podstatě všem evropským zemím. V červnu 1947 americký ministr zahraničí George C. Marshall předestřel základní obrysy tohoto plánu ve svém projevu na americké Harvardské univerzitě. Cílem bylo podpořit rychlejší hospodářskou obnovu Evropy a pomoci americkému hospodářství s odbytem na zahraničních trzích. Sovětský svaz plán odmítl stejně jako jeho budoucí satelity včetně Československa. Celková hodnota pomoci činila cca 13 mld. amerických dolarů. Z velké části se jednalo o dary, zmenší částí pak o půjčky. Za účelem žádosti o pomoc evropské země založily Komisi pro evropskou hospodářskou spolupráci (CEEC), později nahrazenou Organizací pro evropskou hospodářskou spolupráci (OEEC). Program je většinou hodnocen pozitivně, jelikož byl jedním z faktorů hospodářského rozkvětu zemí západní Evropy v 50. letech 20. století.

Rada Evropy (Council of Europe)

– mezivládní organizace vzniklá v roce 1949 na základě Bruselského paktu (smlouvy mezi zeměmi Beneluxu, Francií a Velkou Británií o spolupráci a kolektivní obraně). Původním cílem byla integrace Evropy, později se zaměřila na problematiku lidských práv a svobod. Byla předstupněm pro evropskou integraci. Československo do ní vstoupilo v roce 1991.

Římské smlouvy

– dvě smlouvy, které byly uzavřeny v roce 1957 v Římě a platné od roku 1958. Smluvními stranami Francie, západní Německo, Itálie, země Beneluxu. První smlouva založila Evropské hospodářské společenství a druhá smlouva vytvořila Evropské společenství pro atomovou energii.

Severoatlantická aliance (North Atlantic Treaty Organization, NATO)

– mezinárodní vojenský pakt z dubna 1949 původně mezi dvanácti zeměmi západní, jižní a severní Evropy, Spojenými státy americkými a Kanadou. Cílem bylo zajistit kolektivní bezpečnost v Evropě za pomoci Spojených států amerických. Aliance nabyla na významu díky korejské válce (12. přednáška). Byly vytvořeny společné jednotky, koordinována vojenská činnost či zřízen post Generálního tajemníka NATO. První vojenské operace ale NATO podniklo až na počátku 90. let ve válce v Jugoslávii. V současné době má cca 30 členských zemí včetně České republiky (od roku 1999).

Správa Spojených národů pro pomoc a obnovu (United Nations Relief and Rehabilitation Administration, UNRRA)

– mezinárodní organizace založená v roce 1943, poskytující pomoc po druhé světové válce (viz 8. přednáška) zemím Evropy. Charakter pomoci byl humanitární – potraviny, šatstvo, zdravotní materiál atd. Chod financovaly členské státy Organizace spojených národů, z velké části pak Spojené státy americké. Fungovala do roku 1947, kdy byla zrušena.

Studená válka

– období vojenského a politického napětí mezi socialistickými státy, východním blokem v čele se Sovětským svazem, a západními demokratickými státy v čele se Spojenými státy americkými. Zpravidla se datuje mezi lety 1947 (formování východního bloku, vyhlášení Trumanovy doktríny a 1991 (faktického rozpadu Sovětského svazu). Ačkoli oba bloky zemí proti sobě bojovaly v zástupných válkách (válka v Koreji, Vietnamu, Afghánistánu), nedošlo k otevřenému boji mezi Spojenými státy americkými a Sovětským svazem. Autorem pojmu je spisovatel George Orwell, který jej použil ve svém článku v roce 1945.

Trumanova doktrína

– doktrína zadržování komunismu; vyhlášena v březnu 1947 americkým prezidentem Harry S. Trumanem v reakci na východní Evropě a také na situaci v Řecku a Turecku, které se mohly bez rychlé hospodářské pomoci Spojených států amerických dostat do sféry sovětského vlivu. Klade si za cíl zamezit rozšiřování komunistických režimů kdekoli na světě ekonomicky i vojensky. Truman byl při formulaci doktríny ovlivněn tzv. Kennanovým telegramem, v němž byla brilantně analyzována sovětská zahraniční politika a definován nový, tvrdší postoj Spojených států amerických vůči Sovětskému svazu. I v důsledku přijetí doktríny se Spojené státy rozhodly realizovat Program evropské obnovy.

Všeobecná dohoda o clech a obchodu (General Trade Agreement on Tariffs and Trade, GATT)

– multilaterální dohoda o pravidlech řízení obchodu členskými zeměmi, zřízení a fungování Světové obchodní organizace (World Trade Organization, WTO) a řešení sporů mezi členy. GATT byl dojednáán v roce 1947. V následujících dekádách probíhala jednání v rámci kol (rounds), například se jednalo o Kennedyho kolo, Uruguayské kolo apod. WTO byla zřízena v roce 1995 a nahradila provizorní GATT. Mezi hlavní cíle patřilo snižování obchodních bariér, provádění antidumpingových opatření a regulace světového obchodu. Československo bylo zakládajícím členem.

Uzavření zlatého okna (Nixonův šok)

– opatření ze strany Spojených států amerických v roce 1971, které znamenalo porušení základní podmínky fungování Brettonwoodského měnového systému a de facto předznamenalo jeho brzký konec. Na počátku 70. let se stupňoval tlak na výměnu amerických dolarů za zlato a na devaluaci kurzu amerického dolaru. Následně se americký prezident rozhodl jednostranně vypovědět směnitelnost amerických dolarů za zlato. Po tomto opatření Brettonwoodský měnový systém byl neoperabilní a v roce 1973 definitivně zanikl.

Železná opona (projev Churchilla ve Fultonu 1946)

– označení hranice mezi východním a západním blokem v Evropě. Na straně východního bloku se jednalo o západní hranici Sovětského svazu, Německé demokratické republiky, Československa, Maďarska, Jugoslávie, jižní hranici Albánie a Bulharska. Pojem se stal známým díky jeho použití v projevu britského premiéra Winstona Churchilla na univerzitě v americkém Fultonu v březnu 1946 (tzv. Fultonský projev).